

ՊԼՏՄԱՆ-ԳԻՏԱԿԱՆ

ԶՈՅԻ ՈՒ ՄԱՏԱՂԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

ՈՒ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀՆԱԻԱՆԴ ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Զոհ մատուցանելու սովորութիւնը ծանօթ է քրիստոնէական մատաղի սովորութեանէն: Գիրք Եւրեմի մէջ գրուած են հետեւեալները: — «Քու երկրիդ առաջին երախտայիքը քու Տէր Աստուծոյդ Տունը տեսնես»: Երախտայիք բառը կը նշանակէ առաջին բերք կամ առաջին պտուղ: Հին Հայերը թէ՛ հեթանոսական ու թէ՛ քրիստոնէական շրջանին, հետեւած են զոհ մատուցանելու հնաւանդ սովորութեան: Իբր զոհաբերուող կենդանիներ կը յիշատակուին «խաշն կամ ոչխար, քօշ ու եղ»: Այս յիշատակութիւնը կ'ընէ Հինգերորդ դարու մեր զրողներէն Յովհան Մանգակունին իր «Ճառք»-ին մէջ: Եօթներորդ դարու զրողներէն՝ Զենոբ Գլակ, իր «Պատմութիւն Տարօնոյ» երկին մէջ կ'աւանդէ թէ Տրդատ թագաւորը մատաղ ըրած էր՝ սպիտակ զլւարակներու, նոխազներու ու գառնուկներու բաւական մեծ բազմութիւն մը: Զոհի համար նշանակուած անասուններուն զոյնը պէտք էր անպատճառ սպիտակ եղած ըլլար: Ակիզբի դարերուն, այսպիսի սպիտակ անասունները պէտք էին ո՛չ միայն սպիտակ ըլլալ, այլ նաեւ արու, ինչպէս որ սովորութիւն էր նախ Յայնէրու ու Հրեաներու մէջ: Բայց Միջին դարուն, Հայկական զոհերը կրնային որձ կամ էգ ըլլալ, կ'ըսեն Տարօնացին ու Ներսէս Շնորհալին: Ըստ Մանգակունին, զոհերը պէտք էին ըլլալ «գեր և ուղիղ», որպէսզի «զանօգուտն և զվիտն» աղքատներու չի մատուցանուէին:

Մանգակունին կը հետևի Գրիգոր Տաթևացիին, որ իր «Գիրք Հարցմանց»-ին մէջ կ'ըսէ թէ, «զոհերը պէտք են ըլլալ ընտիր ու գեր»: Զոհի անասունը պէտք էր արգար վաստակի արդիւնք ըլլար, ու ո՛չ գողցուած կամ ուրիշէն յափշտակուած կենդանի մը. այլապէս զոհը «պիղծ» պիտի համարուէր:

Մատաղին նիւթը՝ լոկ անասուն չէր

ըլլար, այլ նաեւ կրնային նուիրուիլ ուսեկ կամ քմակի բերքեր, ինչպէս գրինք: Այստեղ նշական պարագան կը վկայուի Մանգակունիէն ու Սահակ Պարթևէն և Տարօնացիէն: Մանգակունին կը թուէ «կալոյ հնձանի» նուէրները: Սահակ Պարթև կ'ըսուի «Պատու յամենայն արմատաց, առ ջին արմատաց, այսինքն, յընտրոյն. Դ զեղծցին կալք ցորենոյ և իւղոյ» բառերով իսկ Տարօնացին իր «Թուղթ առ Թէոփիս» տէ՛րին մէջ կ'ըսէ որ նոյն սովորութիւնը իր օրով կը տիրէր Հայոց մէջ. «զի ամենայն պտղոցն տան զպատարագս Աստուծոյ»: Այս սովորութիւնը աշխարհիս ստեղծագործութեանէն ի վեր գոյութիւն ունէր, որովհետեւ ըստ Աստուածաշունչին՝ «կայէն երկրի պտուղէն Տիրոջ ընծայ բերած էր»: Հին Յայնէրը, Եգիպտացիներն ու Հռոմէացիները, երկրի պտուղներէն նուէր կը բերէին իրենց աստուածներուն: Երբեմն զոհին ալ կրնայ ընծայաբերուիլ: Հայկական այս հին սովորութիւնը կը փաստուի հին Մաշտոցներու Օրհնութիւններէն: Գրինքին նուիրումը կատարեալ հեթանոսական էր, ու այդ պատճառաւ մեր առաջին վարդապետները ընդունեցին այս սովորութիւնը: Հելլեններն ալ գրինք կը մատուցանէին: Հոմերոսի «Իլիական»-ին մէջ կը հանդիպինք Աքիլլէսին՝ որ գետին շարունակ գինի կը թափէր, մինչ կ'այլէր Պատրոկլէսին մարմինը: (Տես «Իլիական» էջ 416):

Զոհը ունէր իր մասնայատուկ կանոնները: Տաթևացին կը յիշատակէ հետեւեալները. — Պէտք էր որ կենդանին մօրթողը ըլլար «արու» աշխարհական մը ու «հաւատացեալ» մը: Օրէնքը կ'արգիլէր կին, ներքինին անհաւատն ու քահանան: Որովհետեւ կինը ու ներքինին անկատար մարդիկ էին, անհաւատը՝ անարժան անձ էր, իսկ քահանային համար անպատեհ էր արիւն թափել:

Զոհուած կենդանին պէտք էր ըլլար լինողանիս վիճակի մէջ և ոչ թէ «մեռած»։ Անոր արիւնը, շունչը ու ջերմութիւնը պէտք էր այնպէս մը եղած ըլլար որ կատարելապէս պաղած չըլլային զոհի պառն, այլապէս այդ զոհը ուտելի չէր համարուէր։

Անասունը մօրթելու գործածուած զէնքը պէտք էր սուր ու երկաթեայ գործիք մը ըլլար, ու ո՛չ որեւէ ուրիշ զէնք՝ որովհետեւ միւս զէնքերը չէին կրնար սուր երկաթի մը չափ արիւն քամել։ Անասունին դուրսը պէտք էր մարմինէն անջատել։ Զոհի արարողութիւնը ու ճաշանդանները տեղի կ'ունենային քանի մը աղիթներով։ Նախապէս նախնիք սովոր էին քրիստոնէական զթասիրութեան գաղափարով կամ Աստուծոյ խոստացուած ուխտին պատճառաւ, կամ ննջեցեալներուն հոգիներուն ի յիշատակ անասունները մօրթել, և ուրիշ կերակուրներ պատրաստել ու բազմաթիւ հաւատացեալներ հրաւիրելով՝ անոնց կերակուր տալ։ Այս կարգի ճաշերը մատաղ կը կոչուէին։ Հրեաները կը հետեւէին այս սովորութեան։ Մատաղը նաեւ «պատարագ» կը կոչուէր, որուն իմաստը առնուած էր Հին Կտակարանէն՝ իբր Աստուծոյ ընծայուած նուէրներ, որովհետեւ աղքատներու համար եղած նուէրները՝ Աստուծոյ ներքուտած կը համարուէին։

Մատաղը կը կոչուէր նաեւ «զենում», որուն իմաստն էր՝ այլոց օգտին համար անասուն մօրթել, որուն պատճառաւ կը կոչուէր նաեւ «Պատարագ զենման»։ Միթիար Գոշ այս բառը կը գործածէ իր առականութեն մէջ։ Զենումի սովորութիւնը կը յիշուի Յովհան Մանգակունիէն, Տարօնացիէն ու Ծնորհալիէն։ Երբեմն պատարագ ու զենում բառերուն տեղ գործածուած է «ողջակէզ» բառը, որ Հրէական սովորութիւն մըն էր, որովհետեւ Հայերը կրկնուէր սովորութիւնը չունէին։

Պատարագ ու զենում բառերուն տեղ հիները գործածած են նաեւ «ազապ» բառը որ Յունարէն «Աղապի» (ἀγάπη) բառէն առնուած է ու կը նշանակէ սէր ու ողորմութիւն։ Միթիար Գոշ ազապը կը յիշատակէ «յաւուրս աղապից», իսկ Տաթեակցի զայն կը յիշատակէ «ազապս մատղաց» բառերով։ Ազապը կը ներկայացնէ բուն իսկ ողորմու-

թեան ճաշը, որ պէտք էր միայն կարօտեալներուն տրուէր, իսկ պատարագը՝ կը սահմանէր իբր եկեղեցիներուն տրուելիք բաժինը։ Այսպէս, կը գիտենք թէ հին Հայերը մատաղ կը համարէին պատարագ, զենումը ու ազապը, որ պէտք էր բաշխուէր եկեղեցականներուն ու կարօտեալներուն համահաւասար կերպով։ Նոյնը կը պահուէր նաեւ հեթանոս Հայերուն մօտ, ու քուրմերը զոհին կարեոր մասը առնելէ վերջ, կրնային մաս առ մաս կարօտեալներուն բաժնել։ Հեթանոս Հայաստանէն դատ, Հեթանոս Յունաստանի ու Հռովմի մէջ ևս կային զոհի առթիւ կրօնական ճաշեր, որոնք այլ և այլ աղիթներու առթիւ՝ ու մանաւանդ յաղթանակներէ վերջ կը սարքուէին։

Հեթանոսական այս հին սովորութեան քրիստոնէական մասը, մտաւ քրիստոնէական սովորութիւններուն մէջ ու նոյնացաւ պատարագի իմաստին հետ։ Հին ժամանակներուն՝ բոլոր քրիստոնէաները հաւաքաբար ճաշելու սովորութիւնը ունէին, ու իւրաքանչիւր անձ իր կերակուրը կը բերեր եկեղեցի։

Արեւմտեան ազգերու մէջ, այսպիսի զոհերու առթիւ տեղի կ'ունենային բազում զեղծումներ ու զեղխութիւններ ու այս պատճառաւ եկեղեցական առաջին Հայրերը՝ Դ. զարէն սկսեալ պայքարեցան զոհի գաղափարին դէմ։ Մատաղի սովորութիւնը հետզհետէ անոնց մէջ ջնջուելով միայն Հայոց մօտ սկսաւ շարունակուիլ։ Ներսէս Ծնորհալիի ժամանակ մատաղի սովորութիւնը զաղրած էր քրիստոնէայ միւս ազգերուն մօտ, ու իր «Ընդհանրական»ին մէջ կը յիշատակէ «այլ յազգաց քրիստոնէից ո՛չ ունին սովորութիւն անել այս» բառերով։

Մատաղի Օրեր։

Մատաղի համար առանձին օրեր սահմանուած չէին, բայց հայերը ընդհանրապէս Տօնական օրերը կ'ընտրէին որպէսզի հրաւիրողներն ու հրաւիրեալները կարենային միասին հաւաքուիլ։ Հին Հայոց մշակ դասակարգը աշնամուտին չրջանը կ'ընտրէր իր մատաղները ընծայելու համար, երբ Հայաստանի բնութիւնը իր մեծ բարիքներով կը վարձատրէր անոր աշխատութիւնները։ Աշնամուտէն դատ, հին Հայերը ունէին նաեւ ամառնային հանդէս մը որ կա-

տարեւապէս կը համեմատուէր մեր հեթանոսական «ամանորայ ամենարեր նորոց պողոց տօնից հիւրընկալ զիցն վանատրի», ինչպէս կ'ըսէ Ագաթանգեղոս:

Հին Հրեաները ու միւս հեթանոս ազգերը իրենց պատարագները կը մատուցանէին ու ճաշերը կ'ուտէին սրբավայրերուն մէջ: Մատաղի ճաշերուն ժամանակ դասակարգային խտրութիւններ չըլլալու համար, Յովհան Մանգակունին իր Հայրապետական ճառերով ժողովուրդին կը յորդորէր որ խառն ճաշերու նստին, ու ոչ թէ դասակարգ մը բազմի դարգարուած գաւիթին մէջ, և ուրիշ դասակարգ մ'ալ նստի ներսի գետնին վրայ:

Քառերեւոյս — Կահաններու քառերը:

Նոյն օրինաց առնթիւր, Ղևտացիները յատուկ կալուածներ չունէին ու տաճարներուն պատարագներէն կը կերակրուէին: Այսպէս ալ, բոլոր հեթանոս ազգերուն մէջ նոյն սովորութիւնները կը տիրէին: Հայ քուրմերը կը սնանէին զոհերէն կամ պտուղներու բաժիններէն: Երբ քրիստոնէութիւնը մուտք գործեց Հայաստան, քուրմերը վախճան որ իրենց ապրուստէն պիտի զըրկուէին: Բայց Գրիգոր Լուսաւորիչ զիրենք ապահովցուց թէ զոհերէն ու պտուղներէն բաժին պիտի տրուէր քահանաներուն:

Սուրբ Սահակի կանոններուն համեմատ, քահանաները իրաւունք ունէին ստանալու Վարդավառի, Զատիկի Շաբթուան, Զատիկի Կիրակիին, Երկրորդ Զատիկին, ու յաջորդ բոլոր Կիրակիներուն, ինչպէս նաեւ Վերափոխման Սուրբ Աստուածածնայ արմտիքներուն հասոյթը:

Քահանաներուն կը պարտադրուէր նաեւ մատաղի որոշ մասերը ստանալ, իսկ միւս մասերը կը բաժնուէր մենաստաններուն: Այսպէս, քահանան կը ստանար մատաղ կենդանիին կաշիին կէսը, իսկ ճարպին երկու մասերը վաճառու կը ձգուէին՝ կանթեղներ վառելու գործածութեան համար: Եթէ մատաղը դժակ ունէր, դժակը վաճառու կը ձգուէր, իսկ մնացեալ մասերը կը տրուէր քահանաներուն:

Մասնաւոր բաժիններ կը տրուէին քահանաներուն տան մէջ բնակող պանդուխտներուն համար: Ծնունդի, Տեառնընդառաջի, Առաջաւորացի, Աղուհացի, Ղազարոսի,

Աւագ Հինգշաբթիի, Զատիկի Երկուշաբթի, ու Համբարձման տօներուն առթիւ զոհուելիք մատաղները պէտք էին վաճառու ձգուէր ու խտաւորներուն ցրուէր, որոնց հետ կրնային քահանաները ու վաճառուները հաւասարապէս ճաշակել: Իսկ, իրենց հետ, Ծաղկազարդի, Առաքելոց, Մարգարէից տօներուն եղած կամաւ մատաղները՝ դարձեալ հասարակաց պատկանէին:

Տեառնական կոչուած մատաղը կը տարբերէր ողորմութեան ու գոհութեան սովորական մատաղներէն: Տեառնական մատաղը կը զոհուէր անձի մը յաջորդութեան կաճեող արկի մը բարի վախճանին համար: Չոր օրէն անձ կանխաւ կը խոստանար Աստուծոյ նուիրագործել: Այս խմատով զոհեր մատուցանելը շատ աւելի հին է քրիստոնէական շրջանէն: Խոստացուած մատաղ մը զանցառութիւնը կը հաւասարէր երգչականագանցութեան, ու մեծ յանցանք կը համարուէր:

Հին ժամանակներուն մէջ, Տեառնական մատաղներու առաջին օրերը կը նկատուէին Սուրբ Կարապետին Տօնը ու Աշխարհամատրան Կիրակին:

Յովհաննէս Պատմաբան Կաթողիկոսը կը պատմէ թէ Աստուծոյ նահատակը ուխտաւոր Սուրբ Գէորգայ Տօնին օրը Տեառնական մատաղ մատուցանել՝ զոհելով նոխար մը: Տեառնականի սովորութիւնը գոյութիւն ունէր հին հրեաներուն քով, որոնցմէ թեւեւ անցած էր Հայաստան, թէպէտ հիմնականում Սուրբ Զատիկի մէջ նոյն սովորութիւնը կը տիրէր:

Հնաւանդ հասարակաց սովորութիւններ:

Քաղաքակիրթ ու վայրենի բոլոր հին ազգերը սովոր էին ննջեցելոց յիշատակին հասարակաց ճաշեր սարքել:

Այս խմատով սարքուած Հրէական հին ճաշերու գոյութիւնը կ'իմանանք Երեմիա Մարգարէին գրութիւններէն: Երեմիա Մարգարէն կը յիշատակէ «Սուրբ հացի» ու «Միսիթարական բաժակի» գոյութիւնները (Տես Հին Կտակարանը):

Հեթանոս Հայերը հետեւեցան այս սովորութեան: Ասոր առաջին օրինակը կը տեսնենք Մաթան Քրմապետին գերեզմանին շուրջ կատարուած հոգեհանգստեան

հաւաքումներէն ու մասնաճաշերու գոյութենէն:

Տասներկրորդ դարու հայ պատմիչ մը՝ Մատթէոս Ուռհայեցին, իր պատմութեան մէջ կը յիշէ թէ Գող Վասիլի մահուան առթիւ շատ մը մատաղներ մորթուած էին:

Ծնորհալին իր «Ընդհանրական»-ին մէջ կը գործածէ հետեւեալ բառերը. — «Զի զաղքատսն կերակրելով ողորմութիւն գրտցին նոքա յԱստուծոյ»:

Օրբելեան (Ժ.Բ. դար), կը յիշատակէ Պենտեկոստէի օրը միաբաններու սարքած հոգեհանգստեան զուարակներուն ու գառնակներուն ճաշերը, որոնք աղքատներու ու կարօտեալներուն պէտքերը կը լրացնէին:

Հայ հեթանոսական օրերուն, հոգեհանգստեան ճաշերը գերեզմաններու շուրջ կը սարքուէին: Քրիստոնէական շրջանին, մեր Հայերը կրնան դարձեալ հետեւած ըլլալ նախնաքրիստոնեայ ազգերու սովորութիւններուն, սոյն ճաշերը սարքելով, նման

Տեառնականի ճաշերուն, եկեղեցիներու ու գաւիթներու մէջ, ինչպէս կը վկայէ Ծնորհալին իր «Ընդհանրական»-ին մէջ: Տաթևացին կը վկայէ թէ վանքերու կամ եկեղեցիներու գաւիթին մէջ այս տեսակ ճաշերը յարմար չի նկատուելով, սկսան հաւաքուիլ գերեզմաններուն մէջ, որովհետեւ այս ճաշերուն ընթացքին սեղանի նիւթերն էին մտեղէներ, արմտիքներ ու զինի, որ կ'արբեցնէր կոչնականները, որոնք լալազին ձայներով կ'երգէին ու կը պատմէին նշնեցեալներուն կեանքը, ինչպէս կը պատահէր մեր հեթանոսական օրերուն: Այսպիսի կոչնականները ընդհանրապէս կ'ըլլային աղքատները ու թշուառները:

Հայ կիները իրենց մասնաւոր ննջեցեալներուն օրերը ունէին, որոնց գլխաւորը կ'անուանուէր «Ուաչի Ուրբաթ»: Այս սեղանին կը մասնակցէին միայն կիները: Այդ օրը հանգուցեալին ազգականուհիները ճաշի կը հրաւիրուէին, որովհետեւ կանանց համար սովորէր հասարակաց ընդհանուր կոչունքներու մասնակցիլ՝ բացի չքաւոր այրիներէն, որոնք կրնային միայն աղքատներու հետ հոգեհանգստեան ճաշերու երթալ: Հայ կիներու այս մասնաւոր ճաշի սովորութիւնը մեզ կ'աւանդէ Յովհաննէս Երզնկացին:

Չուկը իբր մատաղ՝ սեղան չէր բերուէր: Հին հայերը զայն կը նկատէին իբր

խոր խաւարի մէջ բնակող (այսինքն, ջուրերուն ներքեւ ասլորդ) «վիշապակերպ» կենդանի:

Իսկ ներկուած հաւկիթներու գործածութիւնը շատ հին է պատմութեան մէջ:

Հին Եգիպտոսի, Յունաստանի ու Հռոմի մէջ դարնան սկիզբը աստուածներու ձու կը նուիրէին՝ իբր արգասաւորութեան խորհրդանշան: Պարսկաստանի ու Հնդկաստանի մէջ, ձուն նուիրական կը համարուէր, ու աշխարհի ստեղծման աւանդութեան հետ կապուած էր անոր էութիւնը:

Հրեաները հաւկիթը կը ճաշակէին իրենց Պասքին մէջ: Իսկ Պարսկները ձուն գունաւորուած վիճակի մէջ իրարու կը նուիրէին: Եւրոպա ևս, հին ազգերէն ժառանգեց այս սովորութիւնը: Միջին դարերուն, այլադան կրօնական նկարներով ու զանազան գունաւորումներով կը զարդարէին հաւկիթը Զատիկի առիթով:

Հայերը հետեւեցան այս սովորութեան ու կարմիր հաւկիթը դարձաւ Զատիկի սիրական նուէրը: Տաթևացին իր քարոզութիւններով՝ կարմիր ձուն խորհրդաւոր առարկայ մը կը ներկայացնէ ու բոլոր աշխարհիս հետ կը փորձէ համեմատել հետեւեալ կերպով. — Ձուն կը նմանցնէր բուսական աշխարհին: Անոր կեղևը կը նմանեցնէր երկինքին, մշնաձևը կամ մաշկը՝ օդին, սպիտակուցը՝ ջուրին, և գեղինը՝ երկրին: Գալով անոր կարմիր ներկին, զայն կը մեկնաբանէր թէ Քրիստոսի կարմիր արեւ կը մեկնաբանէր թէ Քրիստոսի գնուած ըլլալով, կը հասկցուէր թէ երբ ձեռքերն լոյս կը հարկուէին, ան առնենք, մեր փրկութիւնը քարոզած կ'ըլլանք:

Գալով Բարեկենդանի Տօնին, ա՛ն ալ մնացորդ է հին ազգերու մէկ խորհրդաւոր սովորութեան: Ա՛յն օրերուն մէջ կրնային համարձակօրէն ամէն զեղխութիւն գործել: Այսպիսի տօնակատարութիւնները հին Հռոմի «Սագուռնական» ու Ելլադայի «Դիփոնիական» կոչուած տօներն էին: Այս տօնները ապագային փոխանակուեցան քրիստոնեաներու Բարեկենդանին հետ:

Մանդակունին Հայկական Բարեկենդանը կը նկարագրէ Մեծ Պահոց մտնելէ առաջ տեղի ունեցած բազմաճոխ ճաշասեղանները թուելով, ուր ամէն տեսակ որկրամոլութիւն, արբեցութիւն ու շուայտու-

թիւներ տեղի կ'ունենային որոնք կը գերազանցէին ուրիշ առիթներով տեղի ունեցած խրախճանքները: Հայոց մէջ Բարեկենդանը կը տեւէր անընդհատօրէն երկու շաբաթներ:

Պահքի սովորութիւնը Հրէական սովորութիւն մըն էր, ու Դատաւորաց Ժամանակէն ծանօթ էր հին Հրէաստանի մէջ: Այսպէս, շաբթուայ երկու օրերը պահք պահելու սովորութիւնը դարձեալ հրէական ծագում ունի: Հրեաները շաբթուայ միայն երկուշաբթի ու Հինգշաբթի օրերը պահք կը բռնէին, մինչ քրիստոնեաները՝ այս օրերը փոխեցին Չորեքշաբթիին և Ուրբաթին, նուիրագործելու համար Քրիստոսի մատնութեան ու մահուան յիշատակները:

Ծովի սովորութիւնը առնուած է Սուրբ Գիրքէն: Այս բառին իմաստը առնուած է հրէական «ծով» ու Ասորական «ծովա» հոմանիշներէն:

Հրեաները ունէին միօրեայ, երեքօրեայ ու եօթնօրեայ ծովական կանոններ: Երկրորդ Թագաւորացի մէջ կը կարդանք թէ Սաւուղին ու անոր որդւոյն Յոֆնաթանին համար ծով բռնեցին աւանդապաշտ Իսրայէլացիները:

Նոյնը կը հանդիպինք Առաջին Թագաւորացին ու Եսթերի Գիրքին մէջ: Ասոնք ցոյց կուտան որ ծովի գաղափարը հրէական

է: Հայոց մէջ երկու ծովեր բռնելու սովորութիւնը ընդունուած էր՝ ի շարս ուրիշ կանոններու: Գրիգոր Լուսաւորչին համար կը պատմուի թէ բոլոր իր կեանքին մէջ քառասուն առիթներով՝ քառասուն օրեր ծով պահած էր:

Հին Հայերը ունէին քանի մը նախապաշարութեան, որոնցմէ հետեւեալները արժանի են յիշատակութեան:

Եթէ մէկը զիպուածով ծառէ մը վար իյնայով մեռնէր, և կամ ծառէն կախուելով՝ անձնասպան ըլլար, թէպէտեւ այդ ծառը մեղաւոր չէր համարուէր, բայց լաւ կը համարուէր որ այդ ծառը կտրուէր, որպէսզի ոչ ոքի առիթ տրուէր որ անոր պտուղէն ուտէր: Բայց եթէ նայն ծառին արմատէն նոր մը բուսնէր, անոր պտուղը կրնար ճաշակելի ու արդար նկատուիլ:

Եթէ կիները կամ քահանաները որս մը բռնէին, պէտք էր այդ որսը շուներուն նետել, որովհետեւ՝ կիներուն ու քահանաներուն համար ներելի չէր արիւն թափելը: Բայց կնոջ կամ քահանայի կողմէ որսացուած ձուկը ընդունելի կը համարուէր, որովհետեւ ձուկը անարիւն կենդանի մըն էր:

Հին Հայոց հեթանոսական շատ մը սովորութիւնները շարունակուեցան Քրիստոնէութեան ընթացքին:

ՆՈՒՊՈՐ ՄԱԿՍՈՒՏԵԱՆ

